

พิชญา สุ่มจินดา. 2557. **ถอดรหัสพระจอมเกล้า**. กรุงเทพฯ : มติชน. 232 หน้า 232 หน้า. ISBN 978-974-02-1248-5.

Iconography ประติมานวิทยา หรือ ประติมานิรมานวิทยา เป็นวิธีวิทยาที่ถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในงานศิลปกรรม เพื่ออธิบายเนื้อหาเรื่องราวของงานศิลปะไม่ว่าเฉพาะทางด้านทัศนศิลป์ทางด้านดนตรีก็ปรากฏวิธีวิทยาที่เรียกว่า “Music Iconology” ด้วย ซึ่งรองศาสตราจารย์ณรงค์ชัย ปิฎกัรชต์ แปลเป็นภาษาไทยว่า สังคีตภาพวิทยา

อย่างไรก็ดี แม้มีงานวิจัยและงานวิทยานิพนธ์จำนวนมากที่ใช้ Iconography และ Iconology เป็นวิธีวิทยาในการอธิบาย แต่เมื่อสำรวจชั้นหนังสือเราพบว่า วิชาการของไทยยังขาดหนังสือแนวนี้อยู่มากและ **ถอดรหัสพระจอมเกล้า** ของพิชญา สุ่มจินดา นับว่าเป็นหนังสือวิชาการเล่มใหม่ของวงการศิลปะในบ้านเรา

หนังสือเล่มดังกล่าวประกอบด้วยเนื้อหาจำนวน 7 เรื่อง ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวในคำนำว่า เป็นการปรับปรุงมาจากบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงปี พ.ศ.2548-2556 ทั้งในวารสารไทยคดีศึกษา และ นิตยสารศิลปวัฒนธรรม โดยเนื้อหาแต่ละบทมีดังนี้

บทนำ : สัญลักษณ์และการถอดรหัส

เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงมูลเหตุของการใช้วิธีวิทยาเพื่อถอดรหัสผลงานศิลปกรรมในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยเน้นการถอดรหัส 2 ระดับคือในระดับ Iconography ที่เน้นการสืบหาเรื่องราวมาเพื่ออธิบายหรือพรรณางานศิลปกรรม และระดับ Iconology ที่เน้นการศึกษาเพื่อสืบหาที่มาของการสร้างงานศิลปะอันจะนำมาซึ่งการถอดรหัสอันเป็นแนวคิดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง

ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗

บทวิจารณ์หนังสือ ถอดรหัสพระจอมเกล้า

กิตติธันต์ ญาณพิสิษฐ์¹

¹ อาจารย์สาขาการจัดการทางวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์

ของงานศิลปะ ทั้งนี้ผู้เขียนได้แสดงตัวอย่างเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจวิธีการถอดรหัสของผู้เขียนผ่านวิธีวิทยาทั้งสอง โดยการถอดสัญลักษณ์บนหน้าบันมุกลงของพระวิหารวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ซึ่งประกอบด้วยพระมหาพิชัยมงกุฎและพระขรรค์บนพานแว่นฟ้า โดยผู้เขียนได้ถอดรหัสสัญลักษณ์ว่าเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงพระนามเดิมเมื่อแรกพระบรมราชสมภพคือเจ้าฟ้ามงกุฎ และพระราชฉายาเมื่อทรงผนวชคือวชิรญาณหรืออาจนฺมานได้ว่าทรงกำลังหมายถึงพระนามของพระองค์ทั้งในทางโลกและทางธรรมไปพร้อมกัน

สืบกำเนิดธรรมยุตผ่านพุทธศิลป์

เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ของธรรมยุติกนิกายกับงานพุทธศิลป์ของธรรมยุติกนิกาย โดยผู้เขียนช่วยปูพื้นฐานเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงสถาปนานิกายนี้ขึ้น ผ่านการค้นคว้าของผู้เขียนที่ชี้ให้เห็นการกำเนิดผ่านแนวคิดสามแนวคือ แนวทางศาสนาที่ชี้ให้เห็นว่าการสถาปนานิกายนี้เป็นเรื่องของศาสนา, แนวคิดทางการเมืองที่ชี้ให้เห็นว่าพระวชิรญาณทรงสร้างบารมีทางการเมืองผ่านการสถาปนานิกายใหม่ และแนวคิดการกำเนิดที่ผสมผสานกันของศาสนาและการเมืองแต่ทั้งนี้ผู้เขียนก็ได้เสนอแนวคิดว่าการศึกษาธรรมยุติกนิกายนั้นมีความสัมพันธ์กับนิกายเถรวาทจากภายนอกโดยเฉพาะสมณวงศ์ของมอญที่เชื่อมไปสู่สมณวงศ์แบบลังกาเพื่อเป็นแก่นสาระเรื่อง การกลับไปหาพุทธวจนะแบบดั้งเดิมที่สืบไว้โดยสมณวงศ์ของลังกา² จากแนวคิดดังกล่าวส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบพุทธศิลป์ของธรรมยุติกนิกาย ผู้เขียนอธิบายผ่านพระพุทธรูป(พระสัมพุทธพรณีซึ่งเป็นพระพุทธรูปแบบธรรมยุตองค์แรกและพระนिरันตราย)และเจดีย์ทรงลังกา

² หน้า 28

พระพุทธรูป หมวดพระพุทธรชินราช (จำลอง) ที่วัดราชประดิษฐ

เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงความสำคัญของพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินศรี และพระศรีศาสดา โดยเฉพาะพระพุทธรชินราชที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงให้ความสำคัญดังทรงเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการถึงเมืองพิษณุโลกใน พ.ศ.2406 และทรงเรียบเรียงประวัติขึ้นใหม่เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญของพระพุทธรชินราชโดยเฉพาะคงเชื่อว่ามีจำลองพระพุทธรชินราชมากมาย แต่ในหนังสือนี้ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าการจำลองพระพุทธรชินราชดังพระราชนิพนธ์มิเป็นความจริง เพราะพระพุทธรชินราชนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระองค์แรกที่ทรงหล่อจำลองพระพุทธรูปทั้งสามองค์ เพื่อประดิษฐานที่วัดราชประดิษฐ์อันเป็นพระอารามแห่งแรกอย่างเป็นทางการของคณะสงฆ์ธรรมยุต

แผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์ “ของเก่า” สุโขทัย หรือ “ของใหม่” รัชกาลที่ 4 เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงแผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ถูกจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย ซึ่งงานเอกสารเดิมว่าสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย ผู้เขียนได้ทบทวนใหม่โดยชี้ให้เห็นว่ารูปพรรณของแผ่นไม้จำลองมาจากพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ(องค์ใหญ่)ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้น รวมทั้งการจารึกอักษรขอมคำว่า “พระบรมราชโองการ” อักษรอริยกะคำว่า โอม ซึ่งล้วนเป็นคำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแทบทั้งสิ้น ดังนั้นแผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์ นั้นไม่ได้สร้างในสมัยสุโขทัยหรืออยุธยาแต่หากสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 นั่นเอง

บุษบกธรรมมาสน์ยอดมงกุฎวัดราชประดิษฐ จาก “อินทครติ” สู่ “พระบรมราชสัญลักษณ์”

เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงบุษบกธรรมมาสน์ยอดมงกุฎในพระที่นั่งทรงธรรมวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม บุษบกธรรมมาสน์ยอดมงกุฎดังกล่าวเป็น 1 ใน 5 ของบุษบกธรรมมาสน์ยอดมงกุฎที่ผู้เขียนเคยพบ โดยบุษบกดังกล่าวทำจากไม้

จำหลักทาสีแดงปิดทองประดับกระจกโดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ฐานบุษบกเป็นฐานสิงห์เพิ่มมุมไม้ยี่สิบโดยมีเตียงลา 2 ชั้น, เสาและหลังคาบุษบกเพิ่มมุมบนฐานสี่มุมหลังคาเอนลาดและเพิ่มมุมประดับกระจก และยอดมงกุฏ ซึ่งผู้เขียนได้ให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่าการสร้างยอดมงกุฏเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนวิมานโพษยนต์ของพระอินทร์อันเป็นพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ขึ้นครองราชย์จึงทรงเปลี่ยนความหมายเชิงสัญลักษณ์จากยอดวิมานของพระอินทร์เป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ของพระองค์ พระผู้ทรงสถาปนา วัตรราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

แกะรอยสัญลักษณ์บนหน้าบันพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ

เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงสัญลักษณ์บนหน้าบันวิหารวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามอันเป็นวัดประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งหน้าบันดังกล่าวแบ่งออกเป็นสามส่วนคือหน้าบันประธาน หน้าบันชั้นลด และหน้าบันมุขโถง โดยผู้เขียนถอดสัญลักษณ์แต่ละส่วนว่า หน้าบันมุขโถงมีรูปพระมหาพิชัยมงกุฏและพระแสงขรรค์เจ้าฟ้ามงกุฏและพระราชฉายา วชิรญาโณ ตามลำดับ ส่วนหน้าบันประธานที่มีภาพช้าง 6 เศียรนั้นผู้เขียนถอดความว่าหมายถึงตัวแทนช้างเผือก 6 ช้างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มาสู่พระบารมี ส่วนหน้าบันชั้นลดมีรูปหงส์ในปราสาท สื่อความหมายถึงพระพรหมผู้ทรงหงส์เป็นพาหนะ เมื่อก้าวโดยรวม ผู้เขียนได้ให้ความหมายของสัญลักษณ์บนหน้าพระวิหารแห่งนี้ว่า สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องเป็นการเชิดชูพระบรมราชาอิสริยยศแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น

พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์รัชกาลที่ 4 ที่รื้อการค้นพบ

เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นคือ พระมหาสิริจุมภฏปฏิมากร ซึ่งเป็นพุทธรูปที่สร้างจำลองรูปเหมือนบุคคลที่เปลี่ยนความเชื่อเก่าของสยามที่ห้ามไม่

ให้มีกรจำลองรูปบุคคลมาเป็นการสร้างรูปบุคคลตามแบบอย่างตะวันตกอันเป็นอัตลักษณ์ใหม่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงมีพระราชดำริจะทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ทรงเครื่องต้นอย่างจักรพรรดิราชาราช แต่ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อนแต่มาสำเร็จลงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงสร้างเพื่อถวายแด่สมเด็จพระบรมราชชนก แต่พระมหาสิริจุมภฏปฏิมากร กลับไม่ปรากฏพบหรือกล่าวถึงอีกและคตินิยมเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ก็หยุดลงในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ จนถึงทุกวันนี้ ซึ่งผู้เขียนได้สร้างคำถามเสมือนหนึ่งที่มีความหวังที่จะค้นพบและทราบสาเหตุที่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์รัชกาลที่ 4 และคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์เสื่อมความสำคัญลง

เมื่อผู้อ่านกำลังถือหนังสือ ถอดรหัสพระจอมเกล้า ของ พิชญา สุ่มจินดา และกำลังทำความเข้าใจเนื้อหาอยู่นั้น เหมือนประหนึ่งว่ากำลังอยู่ร่วมเหตุการณ์นั้นด้วย นี่เป็นข้อดีของหนังสือเล่มนี้ ด้วยผู้เขียนได้เสนอหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อบอกเล่าเรื่องราวตามลำดับเวลาให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย จินตนาการตามภาพเหตุการณ์ได้อย่างรวดเร็ว ในส่วนการนำเสนอ พิชญา สุ่มจินดา มีความชัดเจนอย่างมากในการอธิบาย Iconography และ Iconology อย่างชัดเจนทุกบทความทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านเห็นทั้งงานศิลปกรรมที่พบ และความหมายที่ซ่อนอยู่นั่นเอง ซึ่งความชัดเจนของการย่อยบทความวิชาการมาเป็นหนังสือที่อ่านง่ายแบบนี้เอง ที่ทำให้หนังสือเล่มนี้อ่านง่ายได้ความรู้อย่างชัดเจน ดังที่ สุจิต วงศ์เทศได้กล่าวชื่นชมหนังสือ ถอดรหัสพระจอมเกล้า ของ พิชญา สุ่มจินดา ว่าเป็นหนังสือที่ให้ความสำคัญกับเนื้อหา มากกว่ารูปแบบของงานศิลปะ³ และในตอนท้ายยังทิ้งคำถามเป็นเสมือนสัญลักษณ์เพื่อเชิญชวนผู้อ่านถอดรหัส งานศิลปกรรมหลายอย่างที่หายไปและร่วมถอดรหัสที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรง “เข้ารหัส” ไว้ ดังนั้น ถอดรหัสพระจอมเกล้า ของ พิชญา สุ่มจินดา จึงเป็นหนังสือดีแห่งยุคสมัยที่การเมืองกำลังร้อนระอุและหลายอย่างถูกเข้ารหัสไว้รอการถอดรหัสจาก (ใคร?)

³ <http://www.sujitwongthes.com/2014/03/siam25032557/>